

Templomok a török dúlta Tolna földjén

K. Németh András: A középkori Tolna megye templomai. Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 289 oldal

Ismert történeti tény, mondhatni közhely, hogy a török hódoltság idején a Dél-Dunántúlt felbecsülhetetlen pusztulás érte. A háborús események és az azokat követő pusztasodás a Dél-Dunántúl vármegyéi közül legerőteljesebben Tolnát érintették, amely a források szerint a hódoltság előtti Magyarország egyik leggazdagabb és legsűrűbben lakott megyéje volt (lásd a kötetben szereplő adatokat). Ez a számszerű fogyatkozás és minőségi hanyatlás – a maga tragikumán túl – áthághatatlan akadályt gördít a történeti földrajz, az egyháztörténet, a régészet, a néprajz, művészettörténet stb. művelői elé, és lehetetlenné teszi bizonyos tudományos kérdések kutatását. Megbízható adatok hiányában a vármegye középkori története iránt érdeklődő nagyközönség is csak élénk képzelőerejében bízhat, hiszen a tudományos monográfiákon kívül nem készült (nem készülhetett) a témával kapcsolatos népszerűsítő munka sem. A tisztánlátást az is hátráltatja, hogy a török utáni átrendeződés eltüntette a régi világ nyomait. A pusztulás és az újjáéledés kettős fénytörése miatt mindeddig nagyon kevesen vállalkoztak Tolna vármegye középkorának vizsgálatára. A régész K. Németh András publikációi eddig is kivételt jelentettek. 2000 óta megjelenő tanulmányai pontról pontra bemutatják azokat a forrásokat, amelyek alapján összegezhethetjük ismereteinket. A szerző korábbi feldolgozásai nyomán vált ismertté többek között az emblematis somolyi templomrom, Apar és Től kolostorának fekvése (Ódor János Gáborral közösen), de írásaiból megismerhettük Tolna vármegye templomainak patrocíniumait és Kammerer Ernő munkásságát is.

K. Németh András új könyve, amely doktori disszertációjának kibővített változata, a korlátozott mozgáster ellenére átfogó igénytelenséggel mutatja be a középkori Tolna egyházszervezetét és templomos helyeit. A kutatás alapjairól a *Források, előzmények, módszerek* című fejezetben tájékozódhatunk. A kötet forrásanyagát középkori források (adójegyzékek, határjáró levelek stb.), kora újkori (defterek, katolikus missziók iratai stb.), újkori iratok (canonica visitatio, historia domus stb.), térképek, régészeti felvételek és adattárak leírókartonjai, légifotók, földrajzi nevek és a kutató régészeti terepbejárásai (illetve ásatásai) képezik. A kötet célja nem kisebb, mint az, hogy a lehető legtöbbet megmutasson a sokszor csak kőkupacként fennmaradt szakrális építmények: templomok, kolostorok, katedrálisok világából, a papság és a plébániák életéből. Munkáját több mint tizenegy éve az ELTE régész szakos hallgatójaként kezdte meg, a kéziratot pedig a simontornyai vár vezető muzeológusaként zárta le 2011-ben. Tízéves adatgyűjtés, átgondolt, építkező munka van tehát a kész kötet mögött. A szerzőnek roppant mennyiségű adatot kellett megrostálnia, kritikailag összevetnie és adattárba rendeznie, hogy kitűzőtt célját elérje. A hatalmas anyagmennyiségre fényt vet az a tény, hogy K. Németh a középkori Tolna 374 templomos helyéről gyűjtött adatokat, de mindennél beszédesebb, hogy a kötetben szereplő hivatkozások száma 2368 tétel.

Az adatok kiértékelése nem lehetett könnyű feladat, hiszen az építmények emlékeit olykor csak egy-egy bizonytalan történeti utalás, a népi emlékezet vagy századfordulós hírlaptudósítás őrzi. Igazi aprólékos történeti munka, filológiai igényesség és intuíció kellett egy-egy adat, említés hitelességének eldöntéséhez. A szerző azonban jól megoldotta ezt a nehéz módszertani feladatot, s elmondható, a kötet egyik erőssé-

ge a forráskritika, amellyel a pusztatemplomok szótlan, az oklevelek formalizált és a népi emlékezet korokat összemósó világában is képes volt egységes szemléletmódot érvényesíteni.

Az eddigi, főként a kutatás sokoldalúságára és módszertanára vonatkozó megmondásokon túl K. Németh András munkájának újszerűségét az adja, hogy nem a mostani Tolna megyét, hanem a középkori megye területét vizsgálta. Hogy mit is jelent ez konkrétan, és mennyi pluszfeladattal járt mindez, azt mutatja az is, hogy K. Németh „határsértőként” a mára Baranyához és Somogy megyéhez tartozó, de a középkorban még Tolna vármegye részét képező területet is feldolgozta.

A kötet túlnyomó részét az *adattár* teszi ki, amely a megye templomainak és kolostorainak szócikkeit tartalmazza. A szócikkek magukban foglalják a templomhoz köthető középkori falunevet és névvariánsait (például Szakcs-Ónárd lelőhely: Honor, Hemer, Onor, Urour középkori írásos alak); középkori és koraújkori írott említéseket a templom plébánosáról (például Udvari falu Benedek nevű papja 1546-ban és 1552-ben szerepel a török defterekben), védőszentről (például Tolna – Töröktemplom Szent István király tiszteletére szentelték); a templom esetleges újkori adatait (földrajzi nevek, térképek, szakirodalmi említések stb.); a terepbejárások során szerzett ismereteket (helyzet, lelőhely kiterjedése, a felszín növényzetborítottsága); továbbá a templom fizikai jellemzőit (templom méretei, állapota). A kutatás rendkívül alapos és szerzteágazó munkáról tanúskodik. A lelőhelyek beazonosítását és pontosítását a szerző végezte. Módszere a „célzott terepbejárás” volt. Ez annyit jelent, hogy a szerző előzetes irodalmi és adattári kutatás után kereste fel, illetve azonosította be az adott dűlők elhelyezkedését, sokszor kutatótársak segítségét igénybe véve. E feldolgozásmódból kifolyólag az adattár két részre oszlik. Az első, terjedelmesebb részében az azonosított lelőhelyek találhatóak, a második, néhány tucatnyi

említést tartalmazó részben a bizonytalan templomok, téves utalások vagy kellően nem adatolt, bizonyított helyek szerepelnek. A szócikkekhez fényképek, ásatási alaprajzok, vázlatrajzok is tartoznak, amennyiben az adott objektum állaga, állapota annak megörökítését indokolta. Külön öröm, hogy ezek nem tablók formájában kerültek a szöveg végére, hanem a szöveg közt találunk rájuk. A kötetben néhány színes tábló is szerepel, elsősorban különleges alaprajzok vagy méretük folytán feltűnő templomhelyek, mint például a Dalmand–Petőfi utca pusztatemplom, ahol az építmény alaprajza egy széldöntéses búzamezön bukkant elő. A valamikori templom falait állva maradt gabonaszálak rajzolják ki.

A kötet utolsó nagy tartalmi egységében (*A középkori Tolna megye templomai*) a szerző értelmezi az egybegyűjtött anyagokat, tapasztalatokat és összegzi ismereteit. Megtudhatjuk, hogy hány templomos hely lehetett a középkori Tolna vármegyében, de megismerhetjük az alaprajzok jellegzetességeit is. Ezek alapján K. Németh feltételezi, hogy Tolna megyében az ország síkvidéki területeihez (Békés vármegye) viszonyítva később kezdődött meg az egyház intézményrendszerének a kiépítése. A szerző az épületek építési stílusa és a felhasznált alapanyagok szerint is elemzi a Tolna megyei templomokat. A templomos helyek mellett szó esik még az ide települt szerzetesrendekről és kolostoraik elhelyezkedéséről, valamint azok alaprajzáról. K. Németh külön alfejezetben értelmezi, hogy milyen összefüggés lehet a templomok mérete, az írott források alapján valószínűsíthető gazdagság (papok száma, tized nagysága) és a településhierarchiában betöltött szerep között. Olvashatunk a vásáros-helyek és a templom mérete közötti kapcsolatokról, összefüggésekről is. A templomokkal összefüggésben K. Németh kitér a védőszentek ismertetésére is. Statisztikailag elemzi az egyes védőszentek népszerűségét, összetveti más vármegyék, a Dunántúl egészét és az ország teljes területét jellemző állapotokkal.

A papi társadalom elemzése is rendkívül értékes része a könyvnek, a szórványos adatok alapján megismerhetjük a plébánosok származását, de szót ejt a születési hely és a szolgálati hely közti összefüggésekről is.

Külön szót érdemel a szerző hivatkozás- és adatkezelése. Nehéz nem észrevenni, hogy K. Németh András csapatember, aki nemcsak maga keresi kutatótársait, helytörténészek, régész kollégák segítségét, de munkájuknak, közreműködésüknek „messzemenő korrektséggel” adózik, a kötetben minduntalan megemlíti az adatok, források szolgáltatóját és a terepbejárásokon mellé szegődött kollégák, segítők nevét.

A kötet multimédiás adattárat is tartalmaz, amely a hátsó fedlaphoz ragasztva, mellékletként lelhető fel. Ez a melléklet nagyban megkönnyíti a kötet használatát, hiszen a multimédiás felület kereső funkcióval is rendelkezik. Benne községsorosan találjuk az egyes régészeti lelőhelyeket. Az adattárhoz a Google Föld program műholdfelvételeit is mellékeltek, így a templomok fekvése pontosan beazonosítható. Az adattár könnyen kezelhető és elegáns. Dicséret ezért a Pazirik Kft-nek, amely a digitális átlomány elkészítésében a szerző partnere volt. A könyvet kiadó Publikon Kiadónak is kijár a dicséret, hiszen a kiadvány az olva-

sást megkönnyítő tördeléssel, jó minőségben és élvezhető fotónyomással, kemény borítóval készült. Az elektronikus adattár akár általános vagy középiskolai órákon is alkalmazható, hiszen nemcsak térképek, de metszetek, illetve régészeti leírókartonok is szerepelnek benne, így a régész munkája és a középkori Tolna föld alá süllyedt világa is bemutatható, a jövő nemzedékeinek okulására és tájékoztatására.

Összességében elmondhatjuk, hogy K. Németh András komoly tudományos munkával örvendeztette meg a középkori Tolna és a Dél-Dunántúl iránt érdeklődőket. Munkája hiánypótló mű, mert a török alatt legjobban pusztult vármegye életébe nyújt betekintést, sőt a korlátozott és csonka forrásbázis ellenére átfogó képet ad róla, a vizsgálatokból megismerhető Tolna megye egyházának belső szervezete és a megye országon belüli helyzete.

Mindezek tudatában bizton állíthatjuk, hogy a könyvet mind a történészek, a régészek, a társtudományok művelői, mind pedig a helytörténet iránt érdeklődők nagy haszonnal forgatják majd, és alpműnek kijáró helyre teszik könyvespolcukon.

MÁTÉ GÁBOR